

ՆՈՐ-ՋՈՒՂԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ

Պարսկաստանի հայաբնակ օազններից մէկն էլ Նոր-Ջուղան է իր շուրջ ձգուած բազմաթիւ հայ գիւղերով: Քանի որ «Մուրճը» սկսել է ծանօթացնել Պարսկաստանի զանազան մասերի հետ, աւելորդ չը համարուի և այս նկարագրութիւնը:

Նոր-Ջուղայի բնակիչների թիւը 1901 թուականի չնչագրութեան համաձայն՝ հասնում է՝ 524 տան (ընտանիքի), որոնց կարելի է բաժանել հետեւեալ կերպով.

1) Քահանաներ, որոնք ձեռնադրւում են Հնդկաստանի և Զաւայի վիճակների յոյսով, և որ 4—5 տարի փոխառփոխ վիճակաւորուելով՝ վերադառնում են բաւական գումարով: Քահանաների այժմեան թիւը հասնում է 22-ի:

2) Ուսուցիչներ, որոնց երկսեռ խմբի թիւը տղայոց «Կենտրոնական» և օրիորդաց «Ս. Կատարինեան» ազգային դպրոցներում հասնում է 23-ի, իսկ բողոքականների երկսեռ դպրոցներում մօտաւորապէս 35-ի:

3) Կալուածատէրեր, որոնք պարապում են այգեգործութեամբ և պարտիզպանութեամբ, սակայն ամառն երաշտից ստիպուած լինելով եղների միջոցով ջրհորներից ջուր հանել արմտիքը ջրելու համար, ենթարկւում են աւելորդ ծախքերի և հետեւաբար այնքան էլ չեն օգտուում, թողնելով դեռ այն, որ յաճախ որթերը բոլորովին ցրտահար են լինում:

4) Արհեստաւորներ, որոնք ընդհանրապէս պարապում են ոսկերչութեամբ, հիւսնութեամբ, ժամագործութեամբ, դերձակութեամբ, կօշկակարութեամբ և «չիրաչիութեամբ» (խմիչքներ պատրաստել և վաճառել): Գտնւում են նաև բժիշկ, նկարիչ, քանդակագործ, քարտաշ, կտաւագործ *), դարբին և այլ արհեստաւորներ:

*) Ջուլհակութիւնը առաջ մեծ դեր է խաղացել Նոր-Ջուղայում, իսկ այժմ հալիւ թէ մի քանի գործարաններ ճարուեն:

կողմերի չնորհիւ՝ վերջերս նորաձեւութիւններ սկսել են կամաց-կամաց մուտք գործել:

Ուշադրութեան արժանի է նոր-ջուղայեցին, ջերմ կրօնասիրութիւնը, ապացոյց դրան, նախկին կառուց 24 եկեղեցիները, որոնց 12-ն են միայն մնացել մինչև մեր օրը, և այն հաստատուն հաւատը, որով ընդդիմացան Շահ-սուլթէն Զօսէյնից յետոյ ծագած հազար ու մի տեսակ հալածանքներին հարցադատարութիւններին ու կապանքներին, և երբէք չը դաժանեցին այն խաչին, որ իշխում է բոլոր եկեղեցիների բարձրագոյն գմբէթների և զանգակատների վրայ. մինչդեռ հայեր հետ տարադրուած վրայիք *) և հէնց տեղացի կրակապաշտ պարսիկները՝ ամենաթեթիկ նկատութեան իսկ չը դիմանալով՝ կրօնափոխ եղաւ և ձուլուեցին մահմեդական տարրի հետ: Մօտաւորապէս 30 տունը կաթողիկ են, մի այդքան էլ բողոքական, իսկ մնացածը լուսաւորչական:

Առանց բացատրութեան, ամեն մի նոր-ջուղայեցի ծնողի առաջին և սեպուհ պարտքն է համարուած տղային կամ աղջկան, հինգ տարեկանից յետոյ, դպրոց ուղարկել, և աղի արտասուք է թափում, երբ ստիպուած է լինում, ապրուստ հայթայթելու համար, տղային հանել դպրոցից առանց «ուսումն թամամելու»:

Նոր-ջուղայեցին հպարտութեան չափ վեհանձն է, բայց դիւրագրգիւ և երկչոտ: Ծայրայեղ է թէ սիրոյ և թէ ատելութեան մէջ: Նա հիւրասէր է, չափազանց աչալուրջ է գործի մէջ և չը խաբուող: Այս յատկանիշը երեւի ժառանգել է Սպահանի պարսիկներից, որոնց մասին Պարսկաստանի միւս քաղաքներումը մի առած կայ, թէ «սպահանցու մեռելիցն էլ պէտք է վախեցած»: Ընդունակութեան կողմից գովելի սրամտութիւն ունի, այնպէս որ Հնդկաստանի բոլոր եւրոպական դպրոցներում թէ դասի, թէ խաղի և թէ վարքի մէջ միշտ նոր-ջուղայեցի աշակերտներն են յառաջագէտ գտնուում:

Հնդկաստան կամ Զաւա գաղթող նոր-ջուղայեցին, երբ բախտի բերմամբ յաջողուել է նրան հարստութիւն ձեռք բերել, չէ զլացել թէ կենդանութեան ժամանակը նպաստել և թէ մեռնելիս մի որոշ գումար կտակել իր հայրենիքում գտնուող որեւէ հասարակական հիմնարկութեան, այնպէս որ Նոր-ջուղայի բոլոր ազգային և եկեղեցական հաստատութիւնները նիւթապէս կախումն ունեն Հնդկաստանի և Զաւայի անձեռնմխելի գումարների տոկոսներից:

*) Մահմեդական վրացիները տերունիները այժմս բնակում են Սպահանի մօտակայ գիւղերում և ոչնչով չեն տարբերւում բուն պարսիկներից:

Նոր-Ջուղայարձես բարբառների ու տարազների ցուցահանդէս ինչ Հայերի մէջ տիրող բարբառն ընդհանուր առմամբ բաւակնումն է արարատեանին, սակայն տափակ արտասանութիւնք և գրաբարախառն: Ծերունիներն խօսում են պարսկերէն խառն, Հնդկաստանի «ուսեալ»ները՝ անգլիերէն խառն, ռուսականների հետ առնչութիւն ունեցողները՝ թրքահայ բաւակով, իսկ նոր սերնդի ստուար մասը, ազգ. երկսեռ դպրոցների շնորհիւ, գրական արարատեան բարբառով:

Կանայք հագնւում են Հայաստանից բերած հին տարազով (ա. մեան Ղարաբաղի), կէս եւրոպական և զուտ եւրոպական: Ղուխները ծածկում են Հին-Հայաստանի տարազով (այժմեան Ղարաբաղի), վրաց, պարսկական, եւրոպական և «բուշեռի» կոչուած անշնորհք ձևով: Դուրս ելնելիս ծածկւում են սպիտակ սաւառով—չարսաւով, իսկ վերջերս պարսիկներից մտել է և սև ծածկոցի գործածութիւնը: Տղամարդիկը հագնւում են հին ու նոր պարսկական, կիսաեւրոպական և զուտ եւրոպական տարազներով: Գլուխներն էլ ծածկւում են նոյնպէս տարբեր ձևերով, այն է Ղարաբաղի և բաղմատեսակ պարսկական և եւրոպական տարազներով: Սակայն նոր սերունդը, թէ օրիորդները և թէ տղաները, հագնւում են կէս եւրոպական ձևով:

Տանեակ տարիներ առաջ, Հնդկաստանում և Զաւայում գտնուող մի քանի նոր-Ջուղայեցիների ձեռք բերած հոշակը և առասպելական հարստութիւնը, վաղուց առիթ է տուել բոլոր նոր-Ջուղայեցիներին, զգուանքով վերաբերուել դէպի հայրենիքում ունեցած համեստ պարապմունքը և դիմել Հնդկաստան պանդխտութեան: Հետեւաբար, հէնց այս հանգամանքն է միակ պատճառը, որ Շահաբասի ժամանակուայ հայերի ձեռքում և զաւ արհեստները և առևտուրը կամաց-կամաց անցել և անցնում են պարսիկների ձեռքը, այնպէս որ յաճախ հայերի սեփական խանութներն ու կրպակները պարսիկներից են վարձւում: Իսկ նոր-Ջուղայեցուն մնացել է միայն՝ կամ անձամբ Հնդկաստան գաղթել և կամ որդուն այնտեղ ուղարկելով աչք տնկել, մինչև որ ուսումն աւարտէ և մի պարապմունք ձեռք բերելով կարողանայ մի քանի յետ գցած ուռիքներով կերակրել իրան:

Հնդկաստանը նոյն դերն է խաղում Նոր-Ջուղայի համար, ինչ որ երբեմն Պոլիսը թիւրքաց Հայաստանի: Կարձես մի հասարակական պահանջից, մի կարևոր անհրաժեշտութիւնից, մի հոգևոր ու սեպուհ պարտականութիւնից դրդուած՝ նոր-Ջուղայ-

եցի զօրեղ և առոյգ արհեստաւորը թողնում է առօրեայ պարէնը հայթայթելու պատուաւոր պարապմունքը, որաւ գնում հայրենական ժառանգութիւն հասած օջախի մի շաւր և՛ երեւակայական ոսկու և արծաթի կոյտերի փայլի շաւր՝ ձեռք առնում պանդխտութեան գաւազանը:

—Ո՞ւր բարով,

—Հնդկաստան,

—Ո՞ւր յուսով,

—Աստուած ողորմած այս

Այսպէս անասելի նեղութիւններից ու տառապանքներէ և պարտք վերցրած դումարը բոլորովին ծախսելուց յետոյ, մեր պանդուխտը վերջապէս հասնում է ցանկալի Աւետեաց երկիրը, բայց փոխանակ մեղրի ու կաթի, հանդիպում է մի կարգ եղիպտական տւնջանքների: Տեղական հանգամանքներին ու լեզուին անփորձ, անծանօթ և անտէր, անօգնական թափառում է երկար տարիներ Հնդկաստանի գանազան քաղաքներում, բայց ամեն տեղ մերժում և անյաջողութեան պատահում:

Օր ըստ օրէ վաղահաս ծերութիւնը մի կողմից, ընտանիքի կարօտը միւս կողմից, սրանց աւելացրու և կլիմայի վատառողջութիւնը, այս բոլորը հալ ու մաշ են անում մեր յուսախաբ բախտախնդրին: Երբեմն վճռում է վերադառնալ հայրենիք, բայց ի՞նչ երեսով, երբեմն որոշում է մնալ պանդխտութեան մէջ, բայց ի՞նչ յոյսով: Երկար այսպէս մնում է երկրման ու տատանման մէջ, առանց մի վերջաւորութեան գալու: Դարձեալ հայրենիքի կարօտը և ընտանիքի բուռն սէրը յաղթում են բոլորին և մեր պարոնը սկսում է մուրացկանութեան ձեռք պարզել եկեղեցիներին և յայտնի հայ առետրական տներին: Վերջապէս գէսից-գէնից մի քանի ուսիներ ձեռք գցելով ճանապարհւում է գէպի հայրենիք: Բոլոր ունեցածը ծախսելով և մի բան էլ ուղեկիցներից պարտք վերցրած՝ հասնում է իր տունը, բայց «ի՛նչ տեմնի լաւ, որ արդար լինի և ո՛չ անիրաւ» — բնակարանի մնացած մասն էլ դրաւ դրած, զաւակների մէկը կամ երկուսը «հայրիկ» կանչելով վախճանուած, դեռահաս կիներ պառաւած, իսկ ինքը առաջուան պարապմունքը շարունակելու անընդունակ և անկարող: Մեր բախտախնդրի պարոնը հիմա և միայն հիմա է հասկանում իր «սխալ հաշիւը»: Այս վերադարձողի վիճակն է, իսկ ինչ վերաբերում է պանդխտութեան մէջ մինչև ի մահ դեգերողի վիճակի մասին, ընթերցողին կ'ը թողնում երեակայել:

Ինչպէս որ չափահասների, նոյնպէս և փոքրիկների վրայ:

կարծես սրբազան պարտք է դրուած այցելել Հնդկաստանը, որպէս մահմեդականների պարտքն է ուխտագնացութիւնը իրանց մարգարէի գերեզմանին: Դեռ երեսնան չը ծնած մայրը ուխտում է, որ եթէ երեսնան տղայ լինի, կ'ուղարկէ Հնդկաստան, «գնայ մարդ դառնայ»: Իսկ երբ տղան հասնում է տասն տարեկանի, ծնողները 40—50 թուման պարտք են վերցնում, պատրաստութիւններ տեսնում և երեսնային ճանապարհ դնում դէպի Կալկաթա, որ «գնայ ուսում առնի և իր արեւին ձէն տայ»: Այսպիսով Նոր-Ջուղայեցի ծնողը «դուրս ա գալիս պարտականութիւնից» և հանգիստ խղճով սպասում է միթիթարութեան (Անշուշտ բացատրութիւններ միշտ լինում են):

Ամեն զարնան և աշնան ճանապարհ են ընկնում մի քանի կարաւաններ, իւրաքանչիւրը բաղկացած լինելով 8—10 երեսնաներից և 3—4 ծնողներից կամ խնամատարներից, որոնք անտանելի նեղութիւններ կրելուց յետոյ՝ Բուշնուի ժայռոտ լեռների և Պարսկային ծոցի վրայ, հասնում են ուխտատեղին՝ Կալկաթա և ըստ սովորութեան դիմում «Սէյրաթխանայ» հիւրանոցը *): Քանի օրից յետոյ, իւրաքանչիւր ծնող, կամ խնամատար սկսում է սրան-նրան միջնորդ գցել «Հայոց Մարդասիրական ձեմարանի» վարչութեան, եկեղեցու երէցփոխանութեան և զանազան ազգեցիկ ու հարուստ անձերին, որպէս զի հետը տարած տղային տեղաւորէ մի դպրոցում: Շատ անգամ պատահում է, որ վեց ամիս կամ մի ամբողջ տարի, այսպէս մուրացկանութեամբ ապրելով օր է մթնեցնում և ո՛չ ոք չէ զըտնըւում օգնութեան ձեռք կարկառող: Վերջապէս, հաղար ու մի թուք ու մուր ուտելուց և հոգին բերանը հասնելուց յետոյ, եկեղեցին կամ մի բարեպաշտ տիկին գլխով խեղճ երեսնային, տեղաւորում է նրան վերոյիշեալ հայոց միակ դպրոցում «ուսում առնելու»: Այս նախապաշարուած, հայատեսաց և օր աւուր յետադիմող դպրոցի մասին աւելորդ եմ համարում այստեղ ծանրանալ, յօդուածիս նիւթից դուրս լինելուն պատճառով:

Այսպէս, Նոր-Ջուղայից տարեկան առնուազը 50 մեծ և փոքր տղամարդիկ գաղթում են Հնդկաստան, դրանցից առ աւելին 5 հոգին «մարդ են դառնում» այնտեղ, 5 հոգին էլ վերադառնում տեղս, յաճախ թէ հոգեպէս և թէ ֆիզիկապէս ապականուած, անժուժկալ կեանքի շնորհիւ Իսկ մնա-

*) Հնդկաստանի հարուստ հայ խօջաններից մէկի կառուցած այս հիւրանոցը իւր դրամագլխով յատկացրած է բոլոր աղքատ հայ պանդուխտներին՝ որպէս ձրի ասպնջարան, մինչև երեք ամիս ժամանակ, երբեմն աւելի ևս:

ցեալ 40 հոգին տաք ու խոնաւ կլիմայի և կեանքի տարբեր պայմանների չնորհիւ ոչնչանում և իսպառ անյայտանում են:

Հազարաւոր այսպիսի դառն փորձերից յետոյ էլ, դեռ նոր-ջուղայեցին չէ կարողացել սթափել իր կորստաբեր նիրհից և համոզուել որ, ոչ թէ Հնդկաստան գնալով կամ երեխայ աճստեղ ուղարկելով, այլ հէնց իրանց հայրենիքում ապրուստի միջոց հնարելով և ունեցածը ձեռքից չը տալով միայն կարող են դառնալ «մսկի շինողներ»:

ՏԻԳՐԱՆ ԱՐԳԱՐԵԱՆՑ